

Om fremveksten av en ny forståelsesramme for arbeidslivet og kampen mot arbeidslivskriminalitet

On the emergence of a new framework for understanding labour relations and the fight against work related crime

Synnøve Økland Jahnsen
Forsker, FAFO
soj@fafo.no

Anje Müller Gjesdal
Forsker II, NORCE Helse og samfunn
angj@norceresearch.no

Gisle Andersen
Forsker II, NORCE Helse og samfunn
gian@norceresearch.no

Sammendrag

Språket vi anvender for å snakke om kriminalitet på arbeidsmarkedet er i endring. I det siste tiårets offentlige debatter og politiske strategidokumenter ser vi en stor økning i bruken av begreper som «arbeidslivskriminalitet», «arbeidsmarkedskriminalitet», «arbeidsmiljøkriminalitet» og forkortelsen «a-krim» som synonymer for å beskrive nye former for kriminalitet og kriminalitetsbekjempelse. Artikkelen presenterer en eksplorativ studie av den språklige endringen og knytter den til fremveksten av en ny forståelsesramme for kriminalitet i arbeidslivet. Vi viser at det nye begrepsapparatet er suksessfullt i den forstand at det skaper bred oppslutning, på tvers av både tradisjonelle politiske skillelinjer og organisasjoner. Vi analyserer datasett bestående av medietekster og nasjonale styringsdokumenter og identifiserer store endringer i språket. Metodisk er artikkelen fundert i korpus-assistert diskursanalyse, hvor nøkkelord brukes som analytisk omdreiningspunkt for kvalitative og kvantitative analyser av materialet, for å identifisere utviklingstrekk i saksfeltet. Artikkelen argumenterer for at en analyse av begrepet «arbeidslivskriminalitet» er nyttig for å forstå politikktutvikling på feltet, og at trusselforståelsen som ligger til grunn har fungert samlende på tvers av den politiske eliten.

Nøkkelord

Arbeidslivskriminalitet, arbeidsmiljøkriminalitet, diskursanalyse, menneskehandel, sosial dumping

Abstract

The language we use to talk about crime in the labor market is changing. In the last decade's public debates and political documents, we see a large increase in the use of terms such as «labor crime», «labor market crime», «work environment crime» and the abbreviated form «A-crime» as synonyms to describe new forms of crime and crime fighting. The article presents an exploratory study of the linguistic change and links it to the emergence of a new framework for understanding crime in working life. We analyze data sets consisting of media texts and national governing documents and identify major linguistic changes. The new conceptual apparatus is described as successful in that it is used to achieve broad political support, across traditional divides, both political and organizational. Methodologically, the article is based on corpus-assisted discourse analysis, where keywords are used as an analytical focal point for qualitative and quantitative analyses of the material, to identify developments in the field. The article argues that an analysis of the concept of 'work-related crime' is useful for understanding policy development in the field, and that the underlying understanding of the threat has worked to unify across the Norwegian political elite.

Keywords

Work related crime, work environment crime, social dumping, human trafficking, discourse analysis

Innledning

I det siste tiårets offentlige debatter og politiske strategidokumenter om arbeidslivet har nye begreper blitt tatt i bruk og vokst i omfang; som «arbeidslivskriminalitet», «arbeidsmarkedskriminalitet», «arbeidsmiljøkriminalitet» og forkortelsen «a-krim». Begrepene brukes som samlebetegnelser for nye former for profittmotivert kriminalitet i arbeidslivet som kan rammes av flere typer lovverk, så vel som nye former for kriminalitetsbekjempelse. I denne artikkelen analyserer vi data fra perioden 2010–2021 og viser hvordan de nye begrepene vokser frem og får økt innflytelse i offentligheten, særlig etter 2014. Disse begrepene danner også utgangspunktet for en ny type regulering av arbeidslivsrelasjoner, der politiets arbeidsmetoder har fått større betydning (Jahnsen & Rykkja, 2020).

Denne artikkelen bruker studiet av endret begrepsbruk som en inngang til å analysere det diskursive, politiske og organisatoriske skiftet som har funnet sted på dette saksfeltet. Vi studerer bruken av begrepene «arbeidslivskriminalitet», «arbeidsmarkedskriminalitet», «arbeidsmiljøkriminalitet» og forkortelsen «a-krim» og hvilke ord de typisk brukes sammen med (heretter omtalt som vokabular). Vi forstår dem som konstituerende for det nye politiske styringsfeltet og viser hvordan fremveksten av en ny begrepsforståelse av kriminalitet i arbeidslivet har fungert samlende på tvers av politiske og organisatoriske skillelinjer. Denne bevegelsen har særlig skjedd rundt begrepet «arbeidslivskriminalitet», som har et relativt vidt og elastisk innhold. Vi argumenterer for at en vid definisjon har vært sentralt for begrepets suksess og har gjort at det både har vært samlende, men også har skapt en ny forståelsesramme for tidligere politiske innsatsområder, herunder innsatsen mot menneskehandel/tvangsarbeid og lavlønnskurransse/sosial dumping. Vi undersøker særtrekkene ved de ulike diskursene knyttet til begrepene og ser nærmere på hvordan de både konkurrerer og sammenfaller i ulike problemkonstruksjoner. Vi analyserer videre hva slags språk som brukes for å snakke om ulike aktører som enten er ofre for eller utøvere av arbeidslivskriminalitet, og vi viser hvordan disse fremstillingene henger sammen med de ulike politiske og organisatoriske løsningene som foreslås og legitimeres.

Mens tidligere forskning på arbeidslivskriminalitet har studert institusjonelle praksiser gjennom dokumentstudier og intervjuer (Jahnsen & Rykkja, 2020; Neby et al., 2016; Skovly et al., 2017; Vestby, 2022), tar denne artikkelen utgangspunkt i representasjoner av arbeidslivskriminalitet i norsk offentlighet, spesifikt nyhetsmedia og beskriver hvordan det nye begrepsapparatet har oppstått og befestet seg. Media som en arena for offentlig diskurs er særskilt interessant å studere fordi den gir et rikt innblikk i representasjonene som struktu-

rerer a-krim som et fremvoksende politisk felt og hvordan bestemte problemforståelser har fått gjennomslag i en bredere offentlighet. Et diskursivt skifte i denne delen av norsk offentlighet har hatt betydning for hvilke argumenter som blir vurdert som legitime og hvilke beslutninger som tas. Målet med artikkelen er derfor å undersøke hvilke implikasjoner fremveksten av «arbeidslivskriminalitet» som en ny forståelsesramme for arbeidslivspolitikken har for saksfeltet og hvilke mulige forståelser, konflikter og dilemmaer som faller i dens skygge.

Teoretisk og analytisk innramming

Vår sosiologiske interesse for språkutvikling bygger på at språk, begreper og kategorier som aktører bruker om relasjoner i arbeidslivet og om regulering av kriminalitet kan brukes for å analysere endringsprosesser i forholdet mellom arbeidstakere, arbeidsgivere og staten. Vi analyserer denne endringsprosessen gjennom å studere hvilke begreper og kategorier som aktørene bruker, hvordan språkbruken endrer seg og hvordan aktørene eventuelt diskuterer hvilke begreper man bør bruke. For å forstå denne prosessen, benytter vi et sosiologisk perspektiv fra en fagtradisjon som har vært opptatt av å forstå etablering av kategorier og klassifiseringsskjema (Desrosières, 1998; Thévenot, 1984). Et hovedpoeng i denne tradisjonen er at etablering av språklige kategorier krever et aktivt arbeid fra de involverte aktørene, der de må bli enige om hvilke fenomener og handlinger som er «det samme» og hvilke som faller utenfor en kategori. I en slik tradisjon er det relevant å forstå etableringen av «arbeidsmarkedskriminalitet» som kategori som en pågående og ikke nødvendigvis fullført prosess. Videre åpner perspektivet for å studere hvordan aktørene definerer og re-definerer ulike typer handlinger og problemer som tilhørende denne kategorien:

These [investments in forms] are procedures which treat people and objects in homogeneous ways across contexts. [...] For instance, statistical categories, job evaluation scales, or occupational names create equivalences between human beings while establishing norms of measurements, standards or properties that make entities similar. An 'investment in form' is costly and demands negotiation, but the cost may be offset by 'returns' in co-ordination which depend on the extension of its domain within which it is accepted. (Thévenot, 2002, 56–57)

Begrepet om «form» viser til hvilke egenskaper ved objektet eller fenomenet som aktørene vurderer som relevante når det blir klassifisert. Begrepet om «investering» viser til at enighet om klassifisering mellom aktørene kan betraktes som resultatet av et sosialt arbeid som er krevende og som ofte skjer over lengre tid. Tilnæringsmåten åpner slik for å utforske hvordan aktørenes (tale)handlinger kan være med på å skape slik enighet. Dette kan skje eksplisitt, eksempelvis ved å foreslå en ny definisjon på et fenomen eller mer implisitt, eksempelvis gjennom hvordan betydningen av et fenomen blir beskrevet i en avisartikkel.

Studiet av slikt klassifiseringsarbeid har gjerne inkludert studier av aktørenes språkbruk. Ved å si «dette er arbeidslivskriminalitet» viser man til at et slikt fenomen finnes, og man indikerer samtidig at dette er noe annet enn eksempelvis «hvitvasking av penger». Reklassifiseringsarbeid vil derfor gjerne komme språklig til uttrykk ved at aktørene eksplisitt diskuterer hva som er konstituerende for et fenomen. Det som er særskilt interessant for det vi studerer i denne artikkelen, er at det skjer en mangfoldiggjøring av ordene som brukes om tilsynelatende ganske like fenomener, slik som arbeidsmarkedskriminalitet og arbeidslivskriminalitet. Dette perspektivet gir et teoretisk fundament for å både utforske om aktørene bruker disse ordene som synonymer og å utforske – gjennom språkbruk – om det her skjer en reklassifisering av ulike former for kriminalitet på arbeidsmarkedet. I tillegg har vi en teo-

retisk forventning til at endringen i språkbruk, gjennom etablering av nye mer eller mindre faste kategorier også kan institusjonaliseres. Det vil her si at det kan vokse frem faste mønstre for hvordan fenomenet blir forstått, forsøkt håndtert og regulert. Eksempelvis gjennom nye reguleringer, lovbestemmelser og organisasjonsformer.

I analysen studerer vi fire betegnelser for kriminalitet på arbeidsmarkedet: «arbeidslivskriminalitet», «arbeidsmarkedskriminalitet», «arbeidsmiljøkriminalitet» og «a-krim». Disse ordene utgjør et begrepsfelt eller leksikalsk felt, fordi de betegner liknende fenomener, uten nødvendigvis å utgjøre synonymer i alle sammenhenger. Vi tar utgangspunkt i korpusassistert diskursanalyse (se for eksempel Taylor, 2014) for å undersøke hvilke kontekster ordene brukes i. Ved å undersøke de ulike fasettene ved hvert uttrykk som kommer til syne i den faktiske bruken får vi oversikt over begrepsfeltet som helhet. Videre er vi interessert i hvordan begrepsbruken utvikler seg over tid, og hvordan den påvirker og påvirkes av organisatorisk og politisk utvikling på saksfeltet (Van Leeuwen & Wodak, 1999).

Den politiske historien til begrepet «arbeidslivskriminalitet»

Studien av mediedebattene er forankret i vår egen og andres tidligere forskning på endringer i reguleringen av arbeidsmarkedet i perioden. Dette gir oss mulighet for å skissere opp trekk ved hvordan reguleringen, organiseringen og omtalen av problemet har endret seg de siste to tiårene, dels som et resultat av politisk og polisier innsats og dels på grunn av større endringer i arbeidsmarkedet. Særlig sentralt er politiske strategidokumenter fra norske myndigheter som legger premisser for utviklingen og som representerer deres prinsipielle inngang til problemstillingene.

Et overordnet poeng fra vår gjennomgang av dette materialet er at innsatsen mot arbeidslivskriminalitet ses i lys av sosiale endringer i Norge som følge av EU- og EØS-utvidelsen i 2004. Utvidelsen medførte en offentlig debatt hvor begreper som «arbeidslivskriminalitet» og «arbeidsmiljøkriminalitet» sammen med «sosial dumping» og «menneskehandel» ble anvendt for å sette ord på bekymringer knyttet til press på lønns- og arbeidsvilkår, utnyttelse av utenlandske arbeidstakere samt brudd på skatte- og trygdellovgivning (Brunovskis & Ødegård, 2022; Jahnsen, 2014; Jahnsen & Skilbrei, 2015). Bekymringene har i særlig grad kommet fra fagbevegelsen, som har ytt omfattende politisk press for å sette inn målrettede tiltak mot sosial dumping og lavtlønnskurransse (Ødegård & Andersen, 2021). Ser vi på myndighetenes handlingsplaner, varierer det hvilke begreper som har stått sentralt. Begrepet «sosial dumping» dannet grunnlag for flere handlingsplaner fra den politiske venstresiden, og Stoltenberg-regjeringen lanserte sin første handlingsplan mot sosial dumping i 2006, med oppfølging i 2008 og 2013. Etter regjeringsskiftet i 2013 er det strategier mot «arbeidslivskriminalitet» som blir lansert av Solberg-regjeringene hvert annet år i perioden 2015 til 2021.

Begrepene vi studerer er i ulik grad formalisert og gjort til gjenstand for rettsliggjøring. For eksempel er «menneskehandel» gitt en legaldefinisjon i straffelovens paragraf § 257 (Straffeloven, 2005, § 257), mens de andre begrepene er mer tvetydige og komplekse sett fra et rettslig perspektiv. Noe forenklet kan man si at mens sosial dumping legger vekt på lønnsdiskriminering av utenlandske arbeidere i form av «uakseptabel lav lønn» og brudd på helse-, miljø- og sikkerhetsregler¹, benyttes arbeidslivskriminalitet for å romme et bredere

1. En vanlig forståelse er hentet fra St.meld. nr. 2 (2005–2006). Her heter det at det er sosial dumping når: «... [utenlandske arbeidstakere] utsettes for brudd på helse-, miljø- og sikkerhetsregler, herunder regler om arbeidstid og krav til bostandard, og når de tilbys lønn og andre ytelser som er uakseptabelt lave sammenliknet med hva norske arbeidstakere normalt tjener eller som ikke er i tråd med gjeldende allmenngjøringsforskrifter.»

spekter av lovbrudd, der brudd på lønns- og arbeidsforhold inngår i en bredere forståelse av økonomisk og organisert kriminalitet².

I offentlige dokumenter og rapporter finner vi et landskap av overlappende definisjoner. Her defineres typisk begrepene «arbeidsmiljøkriminalitet» og «sosial dumping» som spesifikke former for arbeidslivskriminalitet og som alvorlige brudd på arbeidsmiljøloven og allmenngjøringsloven (se Riksrevisjonens rapporter 2016a og 2016b). Samtidig er det slik at hvorvidt et brudd på arbeidsmiljøloven og allmenngjøringsloven er å anse som arbeidslivskriminalitet, må vurderes opp mot sammenhengen lovbruddet har utspilt seg i (Arbeidstilsynet et al., 2014). Med andre ord er det ikke slik at alle former for lavtlønnskorrurranse eller sosial dumping er lovstridige etter arbeidsmiljøloven og allmenngjøringsloven. Det betyr at sosial dumping-begrepet er bredt og kan brukes om handlinger som ikke fanges opp av arbeidslivskriminalitetsbegrepet. Handlinger og relasjoner på arbeidsmarkedet som blir vurdert som moralsk problematiske kan slik falle utenfor eller mellom juridiske definisjoner.

Behovet for å justere hva som regnes som straffbart, finner vi i mange av de offentlige dokumentene fra de siste to tiårene. Ved å sammenligne hvordan arbeidslivskriminalitet har blitt forsøkt definert i de ulike dokumentene, finner vi samtidig at det har skjedd en gradvis utvidelse av hvilke handlinger og relasjoner begrepet er ment å favne om. For eksempel finner vi et forsterket fokus på straffbare handlinger som ikke bare har som effekt å utnytte arbeidstakere, men også virker «konkurransesvidende og undergraver samfunnsstrukturen» (Arbeids- og sosialdepartementet, 2021, s. 6). På dette punktet skiller regjeringens definisjon av arbeidslivskriminalitet fra 2021 seg samtidig fra den aller første definisjonen av *arbeidsmarkedskriminalitet*, som vi finner i en rapport fra 2014 skrevet i samarbeid mellom Arbeidstilsynet, Kriminalomsorgen, Kripes, Mattilsynet, NAV, Politiets utlendingsenhet, Skatteetaten, Tollvesenet, Utlendingsdirektoratet og Økokrim (Arbeidstilsynet et al., 2014). I denne omtales kriminelle aktører som «minimaliserer produksjonskostnadene» heller enn å «utnytte arbeidstakere» slik vi finner i senere definisjoner (Arbeidstilsynet et al., 2014, s. 12, Arbeids- og sosialdepartementet, 2021, s. 6). Det er også verdt å merke seg at man i den opprinnelige definisjonen av arbeidsmarkedskriminalitet forsøker å avgrense fenomenet ved å gi eksempler på ulovlig arbeid som faller utenfor definisjonen av arbeidsmarkedskriminalitet, ved å argumentere for at ikke alle former for ulovlig arbeid er konkurransesvidende (se Arbeidstilsynet et al., 2014, s. 31). Senere definisjoner kan i kontrast beskrives som ekspanderende, ved at definisjonen inkluderer stadig flere eksempler på lovbrudd som faller innunder definisjonen (Arbeids- og sosialdepartementet, 2015; Arbeids- og sosialdepartementet, 2021).

Samlet sett kan man si at myndighetenes begrepsutvikling har gått fra å speile kontroll- og tilsynsetatenes forståelse, slik vi finner i den første definisjonen (Arbeidstilsynet et al., 2014), til å speile en bred koalisjon av interesser, slik vi finner i påfølgende nasjonale handlingsplaner. Det er også symptomatisk at arbeidslivskriminalitet i økende grad omtales som et tverrsektorielt satsningsområde. På denne måten kan den språklige endringen – en ekspanderende definisjon av begrepet «arbeidslivskriminalitet» – sies å speile en organisatorisk endring der begrepet representerer stadig bredere interesser sammenliknet med de andre begrepene på feltet. Dette ser vi også i hvilken type virkemidler som vektleg-

2. Den seneste definisjonen finner vi i regjeringens handlingsplan mot arbeidslivskriminalitet (Arbeids- og sosialdepartementet, 2021, s. 6), der det heter at: «Arbeidslivskriminalitet innebærer handlinger som bryter med norske lover om lønns- og arbeidsforhold, trygde, skatter og avgifter, gjerne utført organisert, som utnytter arbeidstakere eller virker konkurransesvidende og undergraver samfunnsstrukturen.»

ges i ulike perioder. Mens handlingsplanene mot sosial dumping inneholdt en rekke tiltak som spente fra lov og forskriftsendringer, betydelig økning av Arbeidstilsynets ressurser og til informasjons- og veiledningstiltak (Eldring et al., 2011), legger handlingsplanene mot arbeidslivskriminalitet sterkere vekt på et styrket samarbeid mellom flere offentlige etater, med fokus på operative kontroller, informasjonsdeling (etterretning) og økte sanksjonsmuligheter.

Oppsummert viser denne gjennomgangen av den politiske og organisatoriske konteksten at begrepet «arbeidslivskriminalitet» har et mer ekspanderende og videre innhold enn andre begreper for utnyttelse av utenlandske arbeidstakere, som «arbeidsmarkedskriminalitet» og «sosial dumping». I tillegg er definisjonsarbeidet vedvarende, i den forstand at nye former legges til i listen av eksempler som benyttes som del av regjeringens definisjon. Den språklige endringen reflekteres samtidig gjennom organisatoriske endringer, både i form av en utviding av antall interessenter, men også i form av virkemidlene og løsningstiltakene som anses som relevante. Disse utviklingstrekkene gjør at vi kan snakke om en reklassifisering når det gjelder de ulike kategoriene av norm- og lovbrudd som inngår, samtidig som diskursen om arbeidslivskriminalitet endrer betydningen av mer historiske begreper, som for eksempel «økonomisk kriminalitet». Begrepet er samtidig for heterogent til at man eksempelvis kan lage en egen kriminalitetsstatistikk og måle omfang og ev. effekt av den tverretatlige innsatsen, selv om det har blitt gjort flere forsøk på å anslå utviklingstrekk, omfang og måle effekten av den tverretatlige innsatsen som legges ned (se for eksempel Arbeidstilsynet et al., 2021, s. 39–47; Samfunnsøkonomisk analyse 2017).

I den videre analysen skal vi undersøke om denne begrepsendringen også har spredt seg til en videre offentlighet i form av nyhetsmediene. I hvilken grad skjer det en språklig endring også der, og i hvilken grad kan den knyttes til representasjonen av ulike interessenter og mulige løsninger, slik vi har sett det i de politiske strategidokumentene?

Metode og empiri

Analysen kombinerer ulike metoder og datasett og består av tre deler. I de to første analysene benyttes en kvantitativ tilnærming, mens vi i tredje gjør en kvalitativ, tematisk analyse av et mindre utvalg tekster.

I første del av analysen har vi benyttet Retrievers kildedatabase Atekst for å gi et overordnet blikk på begrepsutviklingen i feltet, slik det kommer til uttrykk i norske redaksjonelle medier i perioden 2010–2021. Databasen inneholder de fleste tilgjengelige kilder på nett og papir, samt et utvalg redaksjonelle TV- og radiosendinger. Søkestrengen er formulert slik at den fanger opp ulike varianter av «arbeidslivskriminalitet»³.

I den andre delen av analysen har vi benyttet Norsk aviskorpus (Andersen & Hofland, 2012) som inneholder tekster fra de viktigste norske avisene og er tilrettelagt for språkforskning. Det dekker perioden 1998–2022, mens analysen vår er basert på avisartikler i perioden 2010 til 2021. Vi søkte også her på ulike varianter av «arbeidslivskriminalitet». For hvert treff eksporterte vi et utsnitt av hver avisartikkel (200 ord på hver side av søketermen) og fikk da et sett med tekster som er knyttet til hver søketerm. Samlet ble uttrykkene brukt 3179 ganger i denne perioden. Vi bruker altså søketermene til å konstruere et nytt korpus (datasett). Fremgangsmåten betyr at dette datasettet inneholder ord som brukes i sammenheng med de ulike søketermene. Dette gjør det mulig å sammenligne den relative frekvensen for ord

3. Søkestrengen er: «arbeidslivskriminalitet or arbeidsmarkedskriminalitet or arbeidsmiljøkriminalitet or a-krim».

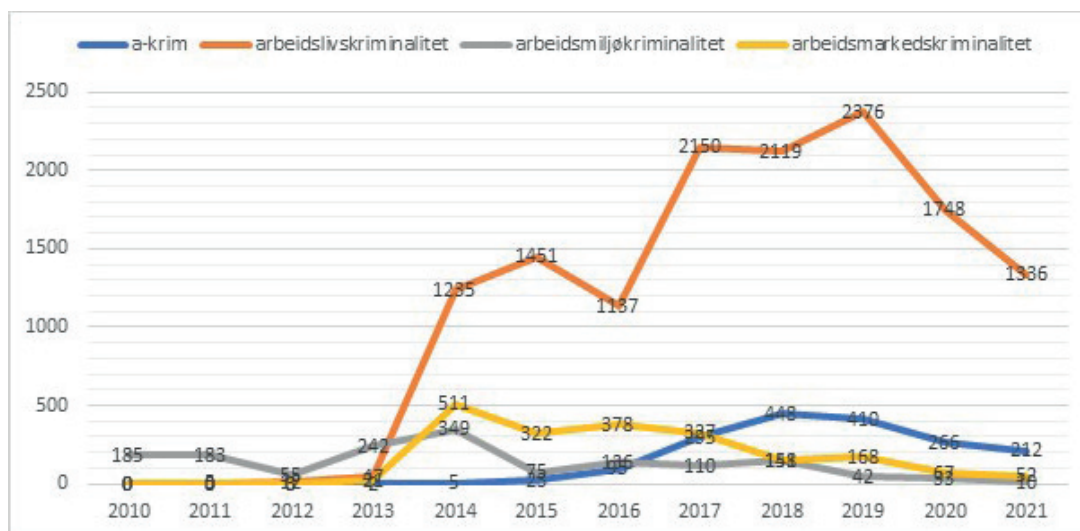
som brukes sammen med hver søketerm med ordfrekvensen for resten av korpuset. Dette er en analysemetode kalt «keyness» (Gabrielatos, 2018) som gir oss mulighet til for eksempel å finne ut om ordene som brukes i avisartikler som gir treff på søketermen «a-krim» statistisk sett skiller seg fra ordbruken i avisartikler som gir treff på søketermen «arbeidslivskriminalitet» (se tabell 1).

Antall avisartikler for perioden er for stort til at det i sin helhet lar seg analysere kvalitativt, og det var derfor nødvendig å gjøre et strategisk utvalg for å muliggjøre en kvalitativ analyse i del 3. Vi trakk derfor ut konkordanser (det vil si tekstpartiet som kommer før og etter søkeordet, 200 ord på hver side av søketermen) for de 3179 treffene på de aktuelle uttrykkene i Norsk aviskorpus. Deretter gjennomgikk vi disse manuelt for å identifisere hovedtema i det samlede materialet. Disse temaene ble i sin tur brukt for å kunne identifisere relevante avisartikler i Atekst med henblikk på kvalitativ analyse. Dette ble gjort ved å bruke søkestrengen «arbeidslivskriminalitet AND mafia/slaveri/arbeidsmiljø» der søkeord svarer til temaer identifisert i gjennomgangen av konkordansene som beskrevet over. Del 3 består av en nærlesning og dybdeanalyse av tema i 50 nyhetsartikler hentet fra Atekst som beskrevet over. Denne kvalitative analysen i del 3 er fundert i kritisk diskursanalyse med fokus på nyhetsmedia (se for eksempel Fairclough, 2003; Jahnsen, 2007; Stenvoll, 2002). Målet med analysen er å identifisere ulike problemforståelser i tekstene. Måten uttrykkene brukes i en gitt tekst og de ulike meningsrelasjonene de inngår i, kan knyttes til bestemte problemforståelser (Fairclough, 2003, s. 130–131). Et uttrykk som «arbeidslivskriminalitet» kan dermed inngå i tekster som gir uttrykk for ulike diskurser eller problemforståelser, som for eksempel utnyttelse av arbeidstakere på den ene siden, eller hinder for sunn konkurranse på den andre, avhengig av meningsrelasjonene uttrykket inngår i den aktuelle teksten.

De ulike delene av analysen ble utviklet i vekselvirkning og samspill med hverandre. I presentasjonen av resultatene har vi valgt en struktur hvor vi først gir et overordnet blikk på begrepsutviklingen i feltet, slik det kommer til uttrykk i norske redaksjonelle medier i perioden 2010–2021 og diskuterer denne begrepsutvikling over tid. Deretter bruker vi den kvantitative analysen av Norsk aviskorpus for å undersøke de ulike vokabularene hvert uttrykk typisk opptrer sammen med. Dette gir en inngang for å studere eventuelle nyanser mellom de ulike begrepene, for eksempel om bruken av forkortelsen «a-krim» istedenfor «arbeidslivskriminalitet» eller «arbeidsmarkedskriminalitet» signaliserer likt eller ulikt meningsinnhold, og om de brukes i ulike sammenhenger og kobles til ulike aktører. Denne analysen er godt egnet for å identifisere eventuelle nyanser i vinkling og forståelse som følger med når man for eksempler bruker «a-krim» istedenfor «arbeidslivskriminalitet». I den siste delen av analysen ser vi mer overordnet på dominerende problemforståelser og hvordan disse eventuelt står i motsetning eller sammenheng til hverandre.

Arbeidslivskriminalitet, arbeidsmarkedskriminalitet eller a-krim?

I gjennomgangen av den politiske historien til begrepene så vi at begrepet «arbeidslivskriminalitet» ble brukt i strategidokumenter fra 2013 og fremover. Figur 1 illustrerer at vi også finner en betydelig vekst i omtalen av arbeidslivskriminalitet i norske medier fra 2014. Dette viser seg i figuren som en brå økning i offentlig oppmerksomhet om fenomenet fra 2013, der alle uttrykk stiger i frekvens utover i perioden.

Figur 1. Absolutt frekvens for uttrykkene «arbeidslivskriminalitet», «arbeidsmarkeds kriminalitet», «arbeidsmiljøkriminalitet» og «a-krim» 2010–2021, Atekst Retriever.

Figuren viser også at begrepet «arbeidslivskriminalitet» etableres og blir det mest brukte begrepet, samtidig som begrepene «arbeidsmarkeds kriminalitet» og «a-krim» tas i bruk. Frem til 2013 er det «arbeidsmiljøkriminalitet» som brukes mest i norske medier, mens etter 2014 blir dette blant de minst brukte begrepene. Samlet sett ser vi en bratt stigning, frem til et fall i ordfrekvens for alle begrepene i 2020–21, altså under pandemien. En forklaring på dette er at mye av mediedekningen omhandler myndighetenes aktivitet på feltet og speiler at aktiv mediebruk er en viktig forebyggende strategi for myndighetenes innsats (Arbeidstilsynet et al., 2021, s. 16). På denne måten speiler mediedekningen også at det har vært mindre aktivitet under pandemien, noe som bekreftes av årsrapportene (ibid.).

Arbeidslivskriminalitetens vokabularer

Hva betyr det at det finnes flere varianter av et begrep, og spiller det en rolle om man sier arbeidsmarkeds kriminalitet, arbeidslivskriminalitet, arbeidsmiljøkriminalitet eller a-krim? En metode for å undersøke dette er å studere konteksten til de ulike ordene. Når man leser og tolker en tekst er det nettopp konteksten til bruken av et bestemt ord, meningsrelasjonene det inngår i, som er viktig for hvordan meningen til ordet kan tolkes. I denne sammenheng er vi derfor interessert i å sammenligne konteksten til de ulike uttrykkene vi ser på.

Tabell 1 viser ord som statistisk sett er overrepresentert i avistekster hvor «a-krim», «arbeidslivskriminalitet», «arbeidsmarkeds kriminalitet», «arbeidsmiljøkriminalitet» blir brukt. Tabellen viser altså om ordene som brukes i avisartikler som gir treff på en av søketermene statistisk sett skiller seg fra ordbruken i avisartikler som gir treff på de andre tre søketermene. I vår tolkning av disse resultatene gjør vi en kvalitativ fortolkning av de tekstutdragene som er analysert statistisk.

Tabell 1: Oversikt over de ti statistisk sett mest karakteristiske ordene for hver søketerm⁴

arbeidslivskrim*	a-krim*	arbeidsmarkedskrim*	arbeidsmiljøkrim*
Regjeringen	Rogaland	Organisert	Aleris
Arbeidsliv	Aksjonert	Kriminalitet	Fagforbundet
LO	Anleggsbransjen	Kripos	Helse
Tiltak	Talsperson	Svart	Helseforetaket
Dumping	Gjennomførte	Riksadvokat	Mulig
NHO	Stavanger	Avgiftskriminalitet	Anmeldt
Strategi	Kontrollerte	Arbeid	Dokumentfalsk
Sosial	Politioverbetjent	NAV	Arbeidstilsynet
Statsminister	Aksjonen	Konferanse	Omsorgsselskapet
FrP	Fakta	Trygde	Økokrim

Språkforskeren John R. Firth (1957, s. 11) skrev at «you shall know a word by the company it keeps». Tabell 1 illustrerer i så måte at det eksisterer tydelige forskjeller mellom de fire uttrykkene vi har inkludert i analysen. Selv om de kan fremstå som synonyme, viser analysen at de brukes i ulike sammenhenger og har ulikt meningsinnhold. For eksempel fremgår det at sakene som benytter det mest populære begrepet «arbeidslivskriminalitet» (første kolonne) preges av saksforhold som angår den politiske eliten og partene i arbeidslivet. Dette kommer til uttrykk ved at uttrykk som «regjeringen», «statsminister», men også regjeringspartner «Frp», samt partene i arbeidslivet («LO» og «NHO») er de relativt sett mest hyppig brukte ordene i denne diskursen. Videre finner vi at vokabularet preges av et sterkt søkelys på den politiske innsatsen mot arbeidslivskriminalitet, der ord som «tiltak», «strategi», «bekjempe», «kampen», «innsatsen», «viktig» benyttes hyppig.

Det sterke fokuset på innsatsen kommer også tydelig til uttrykk i sakene som inneholder ordet «a-krim» (kolonne to). Denne delen av mediedekningen kjennetegnes av saker med fokus på politiets innsats og oppbyggingen av lokale tverretatlige innsatsgrupper, såkalte a-krimgrupper eller sentre. Dette synliggjør at a-krimbegrepet brukes som en forkortelse og synonym for både «arbeidslivskriminalitet» og «arbeidsmarkedskriminalitet», samtidig som det brukes som et egennavn på de tverretatlige teamene. Sakene preges ofte av uttalelser og beskrivelser gitt fra talspersoner i politiet og arbeidstilsynet i helt spesifikke regioner av landet. At Rogaland kommer helt på topp, skyldes at a-krimenheten i Stavanger/Rogaland var først ute med å etablere et tverretatlig samarbeid, og at senere a-krimteam bygger videre på denne opprinnelige modellen for samarbeid omkring a-krim. Enkeltpersoner i Rogaland og i Stavanger fikk dermed sterke posisjoner som eksperter på feltet som vokste frem, særlig i den tidlige delen av mediedekningen. Videre er mediedekningen preget av et sterkt fokus

4. Fra tabellen har vi ekskludert den aktuelle søketermen fordi dette er det mest karakteristiske ordet for alle søketermene. Vi har også ekskludert personnavn fra tabellen. Det er på enkelte felt slik at enkelte personer ofte er kilder for journalistene, slike ord vil da bli karakteristiske for korpuset. Dette er til hjelp i det kvalitative analysearbeidet vi har gjort, men gir i mindre grad mening for leseren. I tillegg er tidligere Statsminister Erna Solberg med som karakteristisk ord for arbeidslivskriminalitet og statsadvokat Tor-Aksel Busch med som karakteristisk ord for arbeidsmarkedskriminalitet, personnavnene deres er fjernet. Ordet «faktaboks» er også fjernet fra «a-krim». Materialet inneholder også søketermen «tvangsarbeid» som vi tok med i den første analysefasen ettersom uttrykket har vært brukt i store a-krim saker. Vi så etter hvert at dette uttrykket er mindre interessant for å undersøke det overordnede begrepsfeltet, og det presenteres derfor ikke i tabellen. Det inngår imidlertid i materialet de statistiske analysene er utført på.

på rapportering fra politiaksjoner og tilsynskontroller, signalisert gjennom hyppig bruk av ordene «aksjonert», «gjennomførte», «aksjonen», «kontroll», «kontroller», «kontrollert». I dette vokabularet kommer det også inn et søkelys på bransjer som er pekt ut som spesielt utsatt, for både kontroll og kriminalitet, nemlig «bilverksted», «bygg» og «anleggsbransjen».

Vokabularet knyttet til begrepet «arbeidsmarkeds kriminalitet» (kolonne tre) er tydelig preget av at arbeidsmarkeds kriminalitet presenteres som en «trussel» mot «samfunnsverdier» og settes i sammenheng med diskurser om «organisert» og «kriminalitet». Begrepet synes derfor å speile prioriteringene til talspersoner i justissektoren på nasjonalt nivå og representanter fra Kripos og Riksadvokaten, som nettopp har bekjempelse av organisert kriminalitet som kjerneoppgave. Dette er kanskje mest interessant sett opp mot vokabularet knyttet til «arbeidslivskriminalitet» som til sammenligning synes å være tettere koblet til diskursen om «sosial dumping», selv om «NAV», «velferdsdirektør» og partene i arbeidslivet, herunder «fagforbundet» og «næringslivets», «sikkerhetsråd», også er hyppig brukte ord i forbindelse med «arbeidsmarkeds kriminalitet». Når det gjelder handling, er det imidlertid mindre søkelys på politiaksjoner og kontroller og et sterkere fokus på samarbeid mellom statlige aktører og partene i arbeidslivet i ulike former, gjennom henvisning til «konferanse», «samarbeid» og «arbeidsgruppe».

Når det gjelder uttrykket «arbeidsmiljøkriminalitet» (kolonne fire) finner vi både færre nyhetssaker (jf. figur 1) og en annen type oppmerksomhet, både med hensyn til hvilke typer lovbruddskategorier og bransjer som nevnes. I tillegg er dette et begrep som vi også kan spore bakover i tid, mens de andre uttrykkene kan beskrives som nyord i mediediskursen. Flere av sakene dreier seg om helse- og omsorgssektoren og fagforbundets massesøksmål mot Aleris omsorg, også omtalt som Stendi-saken, som gikk ut på om omsorgsarbeidere tilknyttet firmaet skulle regnes som arbeidstakere eller konsulenter uten arbeidstakerrettigheter. Andre deler dreier seg om Riksrevisjonens undersøkelse av myndighetenes innsats mot arbeidsmiljøkriminalitet i 2016, noe som fremgår ved ord som «arbeidstilsynet», «økokrim», «myndighetenes» og «statsrådene».

Oppsummert kan vi si at vokabularet knyttet til begrepet «arbeidsmiljøkriminalitet» peker mot en mye smalere fenomenforståelse, der det først og fremst dreier seg om brudd på arbeidsmiljøbestemmelser som en underkategori av økonomisk kriminalitet, mens de tidligere nevnte arbeidslivskriminalitet, arbeidsmarkeds kriminalitet og a-krim peker mot en bredere, mer alvorlig og sammensatt kriminalitetsform med koblinger til internasjonale kriminelle nettverk. Dette kommer blant annet til uttrykk ved at blant konkrete lovovertrедelser nevnes kun «dokumentfalsk», samtidig som også tiltakene synes å være av svakere kaliber. I tillegg virker det som om avsender tar mer forbehold, ved at begrepet «mulig» brukes oftere.

Problemrepresentasjoner i fremstillingen av arbeidslivskriminalitet

I den tredje og siste delen av analysen er målet å studere relasjonen mellom dominerende problemforståelser og diskurser slik det kommer til uttrykk i medietekstene fra Atekst. Vi fokuserer i hovedsak på uttrykket «arbeidslivskriminalitet» siden det er hyppigst brukt i perioden (se Figur 1). Vi presenterer fire kategorier av problemkonstruksjoner, som også kan ses som narrative strukturer: «mafialignende tilstander», «slaveri og lønnsstyveri», «usunn konkurranse» og «en trussel mot samfunnet».

Mafialignende tilstander

I denne problemforståelsen presenteres arbeidslivskriminalitet som en form for organisert kriminalitet som overskrider landegrensene og lovbrøtterne omtales som «mafia» og «bander». Overskrifter som «Krever spesialtrent task force mot mafiaen som inntar Norge» (Krokfjord, 2015) og «Slik infiltrerer bandene Norge på 1-2-3» (Thorenfeldt, 2015) illustrerer denne bruken av hyperbole virkemidler i mediedekningen som fokuserer på politiets rolle og problemforståelse. Sakene tar ofte utgangspunkt i politiaksjoner, pågående etterforsknings- og straffesaker, opprettelse og nedleggelse av prosjektenheter eller åpning av nye såkalte a-krimsentre. Selv om verdien av tverretattlig samarbeid fremheves, er det politiets beskrivelser som tillegges størst vekt.

I disse artiklene er diskursen om arbeidslivskriminalitet tett koblet til allerede etablerte forståelser av kampen mot økonomisk og organisert kriminalitet. Hovedpåstanden er at kriminelle aktører tilpasser sin virksomhet og i økende grad kamouflerer virksomheten sin bak en tilsynelatende lovlydig fasade, men det er tvetydig om politiet mener det er snakk om en helt ny form for kriminalitet, eller om det handler om en økt bevissthet omkring alvorlighetsgraden ved det som gjerne tidligere ble forstått som mer snevert innenfor økonomisk kriminalitet. Her er det ikke nødvendigvis enkeltindivider som skal beskyttes mot kriminelle aktører, men samfunnet. Et eksempel på dette kommer til uttrykk i forbindelse med oppstarten av «Operasjon svartmaling»⁵ i Oslo politidistrikt, hvor politiadvokat Meeg-Bentzen uttalte at:

Økonomisk kriminalitet som dette er like alvorlig som narkotikakriminalitet, når man ser på hvilke konsekvenser det får. Det er en direkte utarming av velferdssamfunnet vi kjenner i dag, og som vi har brukt flere tiår på å bygge opp. På lang sikt har vi ikke råd til at noen skal utnytte systemet, og presse ut redelige aktører, som betaler skatter og avgifter som finansierer sykehjemsplasser, skoler og veier (Hanssen, 2014).

Sitatet illustrerer hvordan representanter for politiet legitimerer og skaper mening av egen innsats i feltet innenfor en videre velferdsstatlig forståelsesramme (se også Vestbys (2022) analyse av institusjonelle narrativer om arbeidslivskriminalitet). Denne problemforståelsen kan også ses i sammenheng med et endret debattklima, som også har vært drevet frem av samtidig gravejournalistikk og sakprosa, for eksempel Dagbladets journalist Gunnar Thorenfeldts dekning av arbeidsmiljø og utnyttelse av utenlandske arbeidere, Aftenpostens reportasjeserie «Grå økonomi» om «nye trusler i arbeidslivet» og en rekke debattinnlegg og bøker.

Slaveri og lønnsstyveri

I denne delen av mediedekningen kobles diskursen om arbeidslivskriminalitet til etablerte forståelser av sosial dumping, menneskehandel og tvangsarbeid. Påstanden er at et voksende uregulert eller svart arbeidsmarked presser flere arbeidstakere til å basere tilværelsen på arbeid som utføres innenfor uklare, usikre, uforutsigbare og i noen tilfeller klart ulovlige rammer. De har derfor heller ingen beskyttelse dersom de blir utsatt for arbeidsulykker eller liknende.

Mens arbeidstakere i sakene om menneskehandel og tvangsarbeid gjerne fremstilles som sårbare og uskyldige ofre for kriminalitet, kan man si at mediedekningen som helhet er mer

5. «Operasjon svartmaling» var en prosjektgruppe i Finans- og Miljøseksjonen hos Oslo politidistrikt som etterforsket hvitvasking og kriminelle malernettverk i perioden 2012–2015.

tvetydig, ved at utenlandske arbeidstakere også fremstilles som lettere å utnytte enn norske arbeidstakere. Et eksempel på dette kommer til uttrykk i uttalelser fra a-krimenheten Sør-Vest politidistrikt:

Vårt inntrykk er at de fleste arbeiderne ikke har kriminelle hensikter, men på grunn av liten fagkompetanse, mangel på kontakter og språkvansker kan de bli utnyttet av kriminelle aktører. (Munkvik 24.10.2016).

Slike uttalelser støtter oppunder en annen påstand, nemlig at arbeidslivskriminalitet er noe nytt, som er skapt av økt arbeidsinnvandring og kan ses som en konsekvens av EØS og Schengen-avtalen som gir utenlandske arbeidstakere tilgang til europeisk arbeidsmarkedet. Et viktig underliggende tema er at dette gjør relasjonen mellom myndighetene, arbeidstakere og arbeidsgivere mer kompleks enn tidligere, siden flere underleverandører i dag står for rekruttering og sysselsetting, noe som gjør tradisjonelle former for kontroll- og tilsynsvirksomhet vanskelig. Samlet sett synes det samtidig å være kortere vei mellom svart arbeid, uverdige arbeidsforhold, grov utnyttelse i form av menneskehandel og tvangsarbeid i mediedekningen, ved at ulike former for utnyttelse gjerne sidestilles som eksempler på arbeidslivskriminalitet uten en nærmere forklaring. På denne måten fremstår sosial dumping i mange sammenhenger også som et eksempel på alvorlig organisert og økonomisk kriminalitet og derfor som noe politiet har ansvar for å bekjempe. Dette kan beskrives som nytt i perioden vi studerer, som bryter med tidligere oppfatninger om at dette først og fremst er Arbeidstilsynets ansvar.

Usunn konkurranse

I den tredje kategorien finner vi saker om hvordan lovlige og seriøse (norske) næringslivsaktører lider i konkurranse med useriøse og kriminelle (utenlandske) aktører, som firer på krav til kvalitet og sikkerhet. NHO og andre sentrale næringslivsaktører hevder at arbeidslivskriminalitet utgjør en trussel mot den eksisterende økonomiske modellen, og at problemet vil fortsette å vokse om staten ikke griper inn. Under forsideoverskriften «Nå slår også NHO alarm» i Klassekampen (Hellesnes, 2014) kunne man for eksempel lese at daværende NHO-direktør Svein Oppegard hadde revurdert sitt tidligere standpunkt i kampen mot arbeidslivskriminalitet og at Direktør i Næringslivets Sikkerhetsråd, Kristine Beitland, mente at «Kampen mot organisert arbeidsmarkedskriminalitet er samfunnets store utfordring og er en alvorlig trussel mot våre samfunnsverdier» (Helsingeng, 2014).

Vi finner også saker der noen av næringslivets aktører og interesseorganisasjoner stiller seg mer kritisk overfor økende kontrollvirksomhet. Kritikken kommer i ulike former og handler samlet sett om behovet for og forventninger om mer målrettet eller differensiert tilsynsvirksomhet. Da en av Trondheims fineste restauranter fikk besøk av a-krimenheten like oppunder jul i 2018, ble for eksempel regiondirektøren i NHO sitert på følgende:

Kebabrestauranter i Trondheim pumper ut svart og grå kebab mens en av Norges beste og mest seriøse kokker Heidi Bjerkan møtes av 10–15 statsansatte kontrollører på overtidsbetaling. Jeg trodde vi var på vei mot mer risikobasert tilsyn, men var tydeligvis grenseløst naiv. Har sjeldent kjent på et slikt sinne mot Staten og kommune! (Bævre et al., 11.12.2015).

Sitatet illustrerer det diskursive skillet mellom seriøse/lovlydige og useriøse/kriminelle og synliggjør samtidig hvordan stigma og fordømmer knyttet til typiske «utenlandske» næringslivsaktører og entreprenører, her omtalt som «kebabrestauranter», danner et bakteppe for deler av mediedekningen. Her fremstår det underforstått at arbeidslivskriminalitet dreier seg om utenlandske næringslivsaktører som ikke følger norske spilleregler.

En trussel mot samfunnet

I den fjerde kategorien finner vi saker hvor arbeidslivskriminalitet utgjør en trussel mot det norske samfunnet, der sentrale samfunnsverdier, ikke bare økonomiske, synes å stå på spill. Da statsminister Erna Solberg innkalte partene i arbeidslivet til møte om forsterket innsats mot arbeidslivskriminalitet i 2014, uttalte hun for eksempel at «Det dreier seg i stor grad om hvilket samfunn våre barn skal leve opp i» og la til at hun fryktet at fremtidige generasjoner vil vokse opp med et arbeidsliv preget av uryddighet, useriøsitet og utnyttning av mennesker (Thorenfeldt, 2014). Problemforståelsen er dermed mer vidtrekkende enn kategorien «Usunn konkurranse», der det i hovedsak er de økonomiske verdiene og markedet som er i søkelyset. Selv om det organiserte arbeidslivet og trepartssamarbeidet er et viktig tema, er det likevel først og fremst finansieringen av fremtidig velferd som synes å stå på spill. På denne måten dreier kampen mot arbeidslivskriminalitet seg også om en felles innsats for skattemodellen velferdsstaten bygger på, med en moralsk undertone der svekket skattemoral trekkes frem som medvirkende faktor. Vi finner også et sterkere fokus på arbeidslivskriminalitet som en form for økonomisk kriminalitet, som kan kobles opp til tidligere diskurser om «hvitsnippskriminalitet» og misbruk av offentlige goder og privilegier, herunder såkalt «trygdesvindler» via NAV og «koronakriminalitet», som dreier seg om misbruk av offentlige ordninger rettet inn mot næringslivet under pandemien. Flere saker viser også til forbrukernes ansvar for å forebygge arbeidslivskriminalitet, der det trekkes paralleller til tidligere kriminaliseringsdebatter i forbindelse med lovforbudet mot kjøp av seksuelle tjenester som ledd i kampen mot menneskehandel, som illustrert i dette sitatet:

Samme holdningsendring [som når det gjelder prostitusjon] trenger vi mot svart arbeid. Det ødelegger næringslivet og snyter staten for store summer. Kjøp av svarte tjenester bidrar til å opprettholde tvangsarbeid som i verste konsekvens kan være slaveri og menneskehandel. Dette skjer også hos oss. (Sønderland, 8.11.2014).

Avsluttende diskusjon

I artikkelen har vi kombinert ulike analysemetoder for å undersøke fremveksten av et nytt begrepsapparat knyttet til kriminalitet i arbeidslivet. I første del av analysen studerte vi utvikling over tid og viste at det eksisterer et sammenfall mellom regjeringsskiftet i 2013 og vekst i medias omtale av arbeidslivskriminalitet. Bruken av de forskjellige uttrykkene og spesielt «arbeidslivskriminalitet» vokser i løpet av perioden. Den kvantitative delen av analysen (del 2) tyder på at forskjeller knyttet til begrepsbruk først og fremst følger organisatoriske linjer, samtidig som den kvalitative delen av analysen viser at bekymringer knyttet til velferdsstatens fremtid i møte med arbeidslivskriminalitet er å finne både i høyre- og venstresidens debattinnlegg og uttalelser til journalister. Der vi finner forskjeller knyttet til begrepsbruk, meningsinnhold og vokabular (som vi studerte som «keyness», jf. Gabrielatos, 2018) var dette knyttet til at representanter fra politi og justissektoren, særlig i begynnelsen, benyttet begrepet «arbeidsmarkeds-kriminalitet» og «a-krim», der a-krim både brukes som en forkortelse og som et egennavn på tverretatlige innsatsgrupper, såkalte a-krimsentre.

Selv om vi i den kvalitative analysen kunne finne eksempler på tilsynelatende uenigheter, peker vår analyse mot at det eksisterer en bred enighet om at eksisterende kontroll- og tilsynsvirksomhet ikke er tilstrekkelig for å få bukt med arbeidslivskriminaliteten, og at det er få motforestillinger mot å øke innsatsen mot arbeidslivskriminalitet. På denne måten kan vi identifisere en tett kobling mellom mediedekningen og innholdet i nasjonale strategidokumenter, der det overordnede målet er at både oppdagelsesrisikoen og straffene for arbeids-

livskriminalitet må økes (se for eksempel Arbeids- og sosialdepartementet, 2021, s. 3). Det ser samtidig ut til at den politiske samstemtheten har lagt til rette for en stadig ekspanderende politikk, der innsatsen mot a-krim har blitt tillagt stor vekt, både i forbindelse med reformarbeid og omorganisering av offentlige etater, herunder parallelle omorganiseringsprosesser i Arbeidstilsynet, Skatteetaten og Politiet og utvikling av tverretatlig samarbeid på flere styringsnivå (Jahnsen & Rykkja, 2020).

I kampen mot arbeidslivskriminalitet fremstår den politiske eliten og arbeidslivets interesseorganisasjoner som svært samstemte. Som en trussel mot velferdsstaten får fenomenet nærmest apokalyptisk karakter (se også Vestby, 2022, s. 214). Det fremstår som vår tids viktigste trussel, illustrert gjennom tidligere nevnte eksempler fra representanter i politiet, om at arbeidslivskriminalitet er en «utarming av velferdssamfunnet». Sett slik bryter en ny offerforståelse med tidligere diskurser om økonomisk kriminalitet som en «offerløs» form for kriminalitet, samtidig som den strekker seg utover diskursen om sosial dumping og utnyttelse av utenlandske arbeidstakere, ettersom trusselen er rettet mot alle norske statsborgere, også fremtidige generasjoner.

På lignende vis kan vi peke på en glidning i forståelsen av lovbrøttere, der merkelapper som «skurker», «kjeltringer», «kriminelle», «EØS-importerte bander» og «mafia» erstatter skillet mellom «seriøse» og «useriøse» næringslivsaktører i den tidligere diskursen om arbeidsmiljøkriminalitet. Toneskiftet er kanskje mest påtakelig i tidligere arbeids- og sosialminister Robert Erikssons (Frp) uttalelser fra 2013 og 2014. I en kronikk med tittelen «Vi skal ta kjeltringene» i Adresseavisen i oktober 2014, skriver han for eksempel at: «Nå er det av med silkehanskene: Regjeringen styrker innsatsen mot arbeidslivskriminalitet. Vi skal ta de som bryter reglene og samtidig gjøre det enklere for dem som driver seriøst.» (Eriksson, 2014). Men også senere ministre, som for eksempel Anniken Hauglie synes tilpass med uttalelser om at «skurker som ikke skyr noen midler [...] skal kjeppjages» (Nilsen, 2019). Uttrykksformen, om enn ikke bokstavelig ment, signaliserer et endret syn på hva som kjennetegner lovbrøttere i arbeidsmarkedet og hva som regnes som passende virkemidler, der diskursen om organisert kriminalitet støtter oppunder kravene om mer inngripende tverretatlig kontroll- og tilsynsvirksomhet. Den vide definisjonen av arbeidslivskriminalitet, sammen med endringer i synet på lovbrøtterne, synes således å ha åpnet opp etatenes «verktøykasse», der de gjennom tverretatlig samarbeid kan gjennomføre mer omfattende og inngripende former for strafferettslige og administrative responser, slik som identitetskontroll, bort- og utvisningsvedtak av utlendinger, men også overvåking og deling av personopplysninger via politiets etterretningssystem (Arbeidstilsynet et al., 2021, s. 1).

Mens diskursive fenomener er produkter av en kombinasjon av faktorer, er «suksessen» til et nytt begrep, slik som begrepet «arbeidslivskriminalitet» vanligvis et tegn på endringer i konseptualisering, men også fremveksten av nye kunnskapsregimer og institusjonell praksis (Jahnsen & Rykkja, 2020). Et begrep kan i sin tur få «materielle» konsekvenser, i den forstand at språket fungerer styrende for bestemte problemkonstruksjoner og løsningsforslag på feltet (Desrosières, 1998). Vi har funnet en dreining i offentlig diskurs, både i fremstillingen av problemets omfang, hvor akutt det er og med hensyn til hvilke typer politikk som er ønsket. Vi har vist også hvordan dette tar form gjennom flere typer språklige endringer, der overgangen fra å omtale lovbrudd i arbeidslivet som arbeidsmiljøkriminalitet til å snakke om arbeidslivskriminalitet står sentralt. Disse utviklingstrekkene antyder at det pågår det vi har omtalt som en forminvesteringsprosess hvor aktører, særlig sentrale myndighetsorganer, aktivt forsøker å definere og formalisere dette begrepet. Vår tolkning er at dette er en pågående prosess. Dette blir særlig tydelig i vår analyse av mediedekningen hvor begrepsbruken er lite entydig. Vi finner at ordet «arbeidsmiljøkriminalitet» brukes syno-

nyomt med «arbeidslivskriminalitet» og i noen tilfeller sidestilles med kampen mot narkotika som et eksempel på organisert kriminalitet (se for eksempel Dyrdal, 2021). Vi kan derfor ikke snakke om et skarpt brudd mellom den tradisjonelle forståelsen av begrepet «arbeidsmiljøkriminalitet» og det fremvoksende begrepet «arbeidslivskriminalitet», ettersom det på noen punkter også er snakk om en betydningsmessig glidning, der begrepet arbeidsmiljøkriminalitet tas opp eller inkorporeres i den nye forståelsen. Analysen vår gir ikke grunnlag for å trekke slutninger om eventuelle konsekvenser denne språklige forskyvningen har fått for praksis. En rimelig forventning av observerte språklige endringer er at innsatsen for å forebygge arbeidsulykker og dødsfall i forbindelse med arbeid beveger seg nærmere mot politiets trusselvurderinger og innsats for å forebygge og bekjempe kriminalitet. Dette finner vi imidlertid ikke holdepunkter for i vår analyse (se også Politiet, 2021). Inntrykket fra vår studie er heller at det klassiske perspektivet på regulering av arbeidsmiljø gjennom tradisjonelt HMS-arbeid skyves i bakgrunnen. Dette er et trekk ved utviklingen som kan være interessant å følge opp i fremtidige studier.

Spørsmålet er om oppslutningen omkring kampen mot arbeidslivskriminalitet finner sted på tross av, eller på grunn av begrepets vaghet. Vår tolkning er at den vide og tilsynelatende ekspanderende definisjonen av «arbeidslivskriminalitet» fremstår som vellykket, i den forstand at den har tjent til å inkorporere og rekonseptualisere tidligere forståelser av økonomisk og organisert kriminalitet, men også tidligere politiske satsningsområder som sosial dumping og menneskehandel. Det er samtidig slik at, selv om vi finner at det har skjedd en betydelig utvikling i arbeidet med å etablere begrepet som en ny kategori for politikkutforming og institusjonelt utviklingsarbeid, er det også slik at kategoriens grenser fremdeles fremstår tvetydige og lite anvendbare, for eksempel i utarbeidelse av offentlig statistikk. Det gjør at det blir enklere for kritiske røster å stille spørsmål ved om begrepet «egentlig» evner å fange opp det som er mest vesentlig for å forstå endringer i arbeidslivsrelasjoner. Samtidig skaper den vide definisjonen rom for uklarheter om hvilke lovbrudd som skal regnes som alvorlige og organiserte og hvilke som kanskje først og fremst er uetiske og/eller uansvarlige. På denne måten inkorporeres problemfelt som tradisjonelt ikke har blitt forstått som kriminalitet eller politiets ansvar, samtidig som det dekker over politiske uenigheter og konfliktområder, for eksempel på utlendingsfeltet (Jahnsen & Rykkja, 2020). Nyere lovgivning som kriminaliserer arbeidsgivere som ansetter personer uten lovlig opphold, også de med altruistiske motiv (se for eksempel Haddeland & Franko, 2021), har således blitt innført med relativt liten motstand, samtidig som det har vært lite oppmerksomhet knyttet til at opptrapping av innsatsen mot a-krim øker oppdagelsesrisikoen for arbeidsrelasjoner som tidligere har vært tolerert på humanitært grunnlag.

Referanser

- Andersen, G. & Hofland, K. (2012). Building a large corpus based on newspapers from the web. I G. Andersen (Red.), *Exploring Newspaper Language – Using the web to create and investigate a large corpus of modern Norwegian* (s. 1–30). John Benjamins.
- Arbeids- og sosialdepartementet (2015). *Strategi mot arbeidslivskriminalitet*. 13. januar 2015. https://www.regjeringen.no/contentassets/4f7ae70171bd480682b8dafddada311/strategi_mot_arbeidslivskriminalitet.pdf
- Arbeids- og sosialdepartementet (2021). *Strategi mot arbeidslivskriminalitet*. Revidert 8. februar 2021. <https://www.regjeringen.no/contentassets/17f35b6ba95f4da2a7ac4682b0a052af/no/pdfs/revidert-strategi-mot-arbeidslivskriminalitet-2021.pdf>

- Arbeidstilsynet, Nav, politiet, Skatteetaten (2021). *Felles årsrapport for etatenes innsats mot arbeidslivskriminalitet 2021*. <https://www.arbeidstilsynet.no/contentassets/7ec576afb75a45b69f8a74705ebe9c18/vedlegg-1-felles-arsrapport-2021-arbeidslivskriminalitet.pdf>
- Arbeidstilsynet, Kriminalomsorgen, Kripos, Mattilsynet, NAV, Politiets utlendingsenhet, Skatteetaten, Tollvesenet, Utlendingsdirektoratet, Økokrim (2014). *Situasjonsbeskrivelse 2014: Arbeidsmarkedskriminalitet i Norge*. <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/arbeidslivskriminalitet/arbeidsmarkedskriminalitet-i-norge--tverretatlig-situasjonsbeskrivelse-2014.pdf>
- Brunovskis, A. & Ødegård, A. M. (2022) *Grov utnyttning av utenlandske arbeidstakere. Gråsonen mellom det regulære arbeidslivet og menneskehandel* (Fafo-rapport 2022:14). Fafo.
- Bævre, A. I., Okstad, G. & Bråten, R. T. (2015, 11. desember). Credo i krasj med A-krim. *Adresseavisen Pluss*.
- Desrosières, A. (1998). *The politics of large numbers: A history of statistical reasoning* (C. Naish, oversetter.). Harvard University Press.
- Dyrdal, B. (2021, 12 januar). Gamle løsninger fungerer ikke. *Klassekampen*.
- Eldring, L., Ødegård, A. M., Andersen, R. K., Bråten, M., Nergaard, K. & Alsos, K. (2011). *Evaluering av tiltak mot sosial dumping* (Fafo-rapport 2011:09). Fafo.
- Eriksson, R. (2014, 23. oktober). «Vi skal ta kjeltringene». *Adresseavisen*.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: Textual analysis for social research*. Routledge.
- Firth, J. R. (1957). *A synopsis of linguistic theory. Studies in linguistic analysis*. Blackwell.
- Gabrielatos, C. (2018) Keyness analysis: Nature, metrics and techniques. In C. Taylor & A. Marchi (Red.), *Corpus Approaches to Discourse: A critical review* (s. 225–258). Routledge.
- Haddeland, H. B. & Franko, K. (2021). Between legality and legitimacy: The courtroom as a site of resistance in the criminalization of migration. *Punishment & Society*, 24(4), 551-570. <https://doi.org/10.1177/1462474521996815>
- Hanssen, S. (2014, 5. mai). Skal saumfare malerbransjen. *Dagsavisen*.
- Hellesnes, P. (2014, 2. mai) Nå slår også NHO alarm. *Klassekampen*.
- Helsingeng, T. (2014, 12. februar). Den nye honningkrukken. *VG*.
- Jahnsen, S. Ø. (2007). *Women who cross borders – black magic? A Critical Discourse Analysis of the Norwegian newspaper coverage of Nigerian women in prostitution in Norway* [Upublisert masteroppgave]. Universitetet i Bergen.
- Jahnsen, S. Ø. (2014). *Menneskehandel og tvangsarbeid. En forstudie om gråsoneproblematikk innenfor innsatsområde arbeidsmarkedskriminalitet* (PHS Forskning 2014:3). Politihøgskolen.
- Jahnsen, S. Ø. & Rykkja, L. (2020) Coordinating for Analytical and Punitive Capacity: The Case of Work-related Crime in Norway. *International Public Management Review*, 20(1), 24-44.
- Jahnsen, S. Ø. & Skilbrei, M.-L. (2015). From Palermo to the Streets of Oslo: Pros and cons of the trafficking framework. *Anti-Trafficking Review*, 15(4), 156-160.
- Krokfjord, T. (2015, 18. mai). Krever spesialtrent task force mot mafiaen som inntar Norge. *Dagbladet*.
- Munkvik, C. (2016, 24. oktober). Nedslående resultat etter storaksjon. *Stavanger Aftenblad*.
- Neby, S., Nesheim, T., Ryssevick, J., Rubecksen, K., Dahle, M. & Nordhagen, I. (2016) *Innsats mot arbeidslivskriminalitet* (Rapport 7-2016). Uni Research Rökkansenteret.
- Nilsen, M. (2019, 27. september). Arbeidsministeren vil «kjeppjage skurkene». *Bergens tidende*.
- Politiet (2021). *Politiets trusselvurdering 2021*. <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/politiets-trusselvurdering-ptv/2021-02-12-o-ptv-2021.pdf>
- Riksrevisjonen (2016a). *Riksrevisjonens undersøkelse av myndighetenes arbeid mot sosial dumping ved offentlige anskaffelser* (Dokument 3:14 (2015–2016)).

- Riksrevisjonen (2016b). *Riksrevisjonens undersøkelse av myndighetens innsats mot arbeidsmiljøkriminalitet* (Dokument 3:15 (2015–2016)).
- St.meld. nr. 2 (2005–2006). *Revidert nasjonalbudsjett 2006*. Finansdepartementet.
- Samfunnsøkonomisk analyse (2017). *Analyse av former, omfang og utvikling av arbeidslivskriminalitet* (Rapport 69–2017).
- Skovly, M., Mørenskog, A. R., Engebø, A., Lædre, O. & Lohne, J. (2017). Measures to counteract work-related crime—airport developments in Norway. *Procedia computer science*, 121, 664–671.
- Stenvoll, D. (2002). From Russia with love? Newspaper coverage of cross-border prostitution in Northern Norway, 1990—2001. *European Journal of Women's Studies*, 9(2), 143–162.
- Straffeloven (2005). Lov om straff (LOV-2005-05-20-28). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>
- Sønderland, G (2014, 8. november) Moderne slaveri i Stavanger. *Stavanger Aftenblad*.
- Taylor, C. (2014). Investigating the representation of migrants in the UK and Italian press: A cross-linguistic corpus-assisted discourse analysis. *International journal of corpus linguistics*, 19(3), 368–400.
- Thévenot, L. (1984). Rules and implements: Investment in forms. *Social Science Information*, 23(1), 1–45.
- Thévenot, L. (2002). Which road to follow? The moral complexity of an 'equipped' humanity. I J. Law & A. Mol (Red.), *Complexities. Social studies of knowledge practices* (s. 53–87). Duke University Press.
- Thorenfeldt, G. (2014, 17. september). –Det dreier seg om hvilket samfunn våre barn skal leve opp i. *Dagbladet*.
- Thorenfeldt, G. (2015, 19. mai). Slik infiltrerer bandene Norge på 1-2-3. *Dagbladet*.
- Van Leeuwen, T., & Wodak, R. (1999). Legitimizing immigration control: A discourse-historical analysis. *Discourse studies*, 1(1), 83–118.
- Vestby, A. (2022). Cheats, Threats and Reflexivity: Organizational Narratives on Policing Organized and Economic Crime. *The British Journal of Criminology*, 62(1), 200–217.
- Ødegård, A. M. & Andersen, R. K. (2021). *Arbeids- og levekår for bosatte arbeidsinnvandrere fra Polen og Litauen* (Fafo-rapport 2021:14). Fafo.